

Ο Ντεριντά, η λογοτεχνία και τα σκέρτσα της Μαριορής

του
Δημήτρη Δημηρούλη

Το ερώτημα τίθεται συχνά: τι είναι ο Ντεριντά, πού ανήκει η γραφή του, σε ποιον θεσμό λογοδοτεί; Προφανώς το ενδόξιμο είναι τα ίδια τα κείμενα του Γάλλου στοχαστή, κείμενα που αποδέχονται τους περιορισμούς του είδους και αναγνωρίζουν την ισχύ της παράδοσης, αλλά ταυτόχρονα κινούνται στην αβεβαιότητα των ορίων και στην αμφισβήτηση των διασταυρώσεων. Η όψη αυτής της γραφής απασχολείται και ανασχηματίζεται διαρκώς, δοκιμάζοντας τις αντοχές της (και τις αντοχές μας) σε κρίσιμα σημεία σοφιστικής απορίας, ακολουθώντας τα πιο απρόσμενα μονοπάτια στην πορεία της προς το νόημα.

Τόπος του Ντεριντά είναι η διασπορά της γραφής. Από χώρα σε χώρα, από χρόνο σε χρόνο, από κείμενο σε κείμενο. Γι' αυτό και το ερώτημα «πού ανήκει τελικά μια τέτοια γραφή;» είναι τόσο επίμονο και επανερχόμενο. Στην πραγματικότητα είναι ερώτημα του οποίου τις προϋποθέσεις φροντίζουν να καλλιεργούν τα ίδια τα κείμενα. Στο πλαίσιο αυτής της διερώτησης τοποθετείται και η σχέση που δηλώνει το ζεύγμα «φιλοσοφία και λογοτεχνία».

Η σύζευξη στο έργο του Ντεριντά δεν είναι μόνο θεματική, αλλά «στιγματική» τον ίδιο τον τρόπο της γραφής, αφού τελικά καταφέρνει να υπηρετεί και τα δύο, χωρίς ωστόσο να ανήκει σε κανένα. Αυτό το κατορθώνει με την προσήλωσή της στη διφορούμενη συμπεριφορά του «και», συμπεριφορά που μετέρχεται τις αρχαίες τέχνες της ρητορικής. Το καταφέρνει επίσης με τη διαρκή υ-

πενθύμιση ότι συχνά το «και» συγκαλύπτει ένα «χάσμα» ή αντικαθιστά προσχηματικά τα αδιέξοδα και τα διλήμματα που ελλοχεύουν σε ένα κρυφό, απορηματικό «ή».

Για να προσεγγίσει κανείς, σε πρώτο στάδιο, την αιγιματική θέση της λογοτεχνίας, της ποίησης, της μυθοπλασίας, της τέχνης στο έργο ενός φιλόσοφου, και μάλιστα στην ταυτότητα της γραφής του, θα πρέπει να δειχτεί ότι αυτή η ταυτότητα δεν ορίζεται μονοσήμαντα και δεν διεκδικεί την καθαρότητα της αποκλειστικότητας. Την ταυτόχρονη συνάφεια και ασυνάφεια των ειδών στην υπεράσπιση αυτής της θέσης έχει περιγράψει έξοχα ο Χάιντεγκερ, μιλώντας για τη σχέση στοχασμού και ποίησης:

«Μεταξύ δύο στοιχείων, στοχασμού και ποίησης, προεξάρχει μια συγκεκριμένη συγγενική σχέση, γιατί και οι δύο αφοσιώνονται και αναζητούνται στην υπηρεσία της γλώσσας για τη γλώσσα. Ωστόσο μεταξύ των δύο εξακολουθεί ταυτόχρονα να υπάρχει ένα χάσμα, γιατί "κατοικούν στα πιο χωριστά βουνά"».¹

Το «και» ανάμεσα στην ποίηση και στο στοχασμό δεν μπορεί συνεπώς να θεωρηθεί σαν δεδομένη, σχεδόν αυτονόητη, αλληλεξάρτηση ούτε σαν διαφανής και σταθερή σχέση αληθώς σαν κατά συνθήκη «γειτονία». Ο Χάιντεγκερ χρησιμοποιεί τον όρο για να καταδείξει ότι ο στοχασμός και η ποίηση τίθενται «έναντι» και όχι «εντός» γειτονία, κατά την έννοια αυτή, σημαίνει «κατοικώ στην εγγύτητα», που δεν είναι άλλη από την εγγύτητα όπως καθιερώνεται από το ανήκειν στη γλώσσα. Κάπως έτσι θα μπορούσαμε να εννοήσουμε και τη γειτονία λογοτεχνίας και φιλοσοφίας στο έργο του Ντερριντά. Η εγγύτητά τους δεν δηλώνει ταύτιση ή διαφορά, αλλά τη διαρκή ανακατασκευή και των δύο στο χώρο της γειτονίας. Σε αυτόν το χώρο ο Ντερριντά έχει εγκαταστήσει την περιπέτεια της γραφής του, που υπερβαίνει κάθε απόλυτη μορφή σύζευξης, την ίδια στιγμή που αποδέχεται την αναγκαιότητά της. Τη μορφή αυτής της φαινομενικής αντίφασης περιέγραψε επιγραμματικά, με άλλη αφορμή, ο Ρικιέρ:

«Ποίημα και αφορισμός βρίσκονται αμοιβαία σε μια συνήχηση που σέβεται τη διαφορά τους».²

Με δεδομένη αυτή την εγγύτητα των αποστάσεων το κείμενο του Ντερριντά παρεμβαίνει με σημαίνοντα τρόπο στη λογοτεχνία: όχι μόνο γιατί ήξει σημαντικά πράγματα, αλλά γιατί η λογοτεχνία είναι βαθιά εγκατεστημένη στα διαφέροντα της γραφής του. Η διαπίστωση αυτή εξηγεί και την απήχηση που είχε το έργο του στο χώρο των λογοτεχνικών σπουδών. Ακόμη και όσοι διαφωνούν με τις απόψεις του, δεν μπορούν παρά να αναγνωρίσουν ότι

μετά τον Ντερριντά η «γραφή» και η «ανάγνωση» στη λογοτεχνία και στην κριτική έχουν στα μάτια μας αμετάκλητα μεταμορφωθεί.

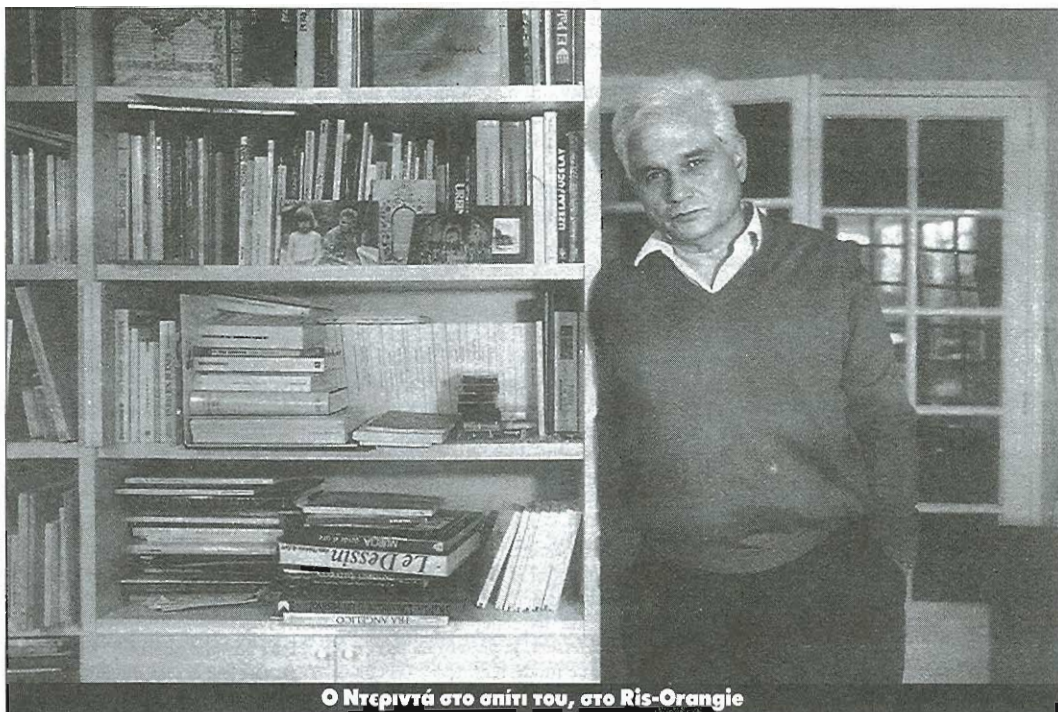
Ο Ντερριντά δεν είναι παρείσακτος μήτε τυχαίος επισκέπτης στη λογοτεχνική γραφή. Με την προσοχή στραμμένη στην ετυμολογία θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε, δίχως διάκριση στην έμφαση, εξίσου φιλόσοφο και φιλόλογο.

II

Η λογοτεχνία και η κριτική έχουν επωφεληθεί κατά δύο τρόπους από το έργο του Ντερριντά: ο ένας εκμεταλλεύεται το φιλοσοφικά κείμενό του, αξιοποιώντας ορισμένα στοιχεία για τη διαμόρφωση της λογοτεχνικής ανάγνωσης, και ο άλλος κατοφεύγει παραδειγματικά σε κείμενά του που αναπτύσσουν μια ιδιόρρυθμη «συνομιλία» με λογοτεχνικά έργα. Στην πρώτη περίπτωση η συσχέτιση είναι γενική και έμμεση, στη δεύτερη είναι ειδική και άμεση. Συνοδικά ωστόσο η λογοτεχνική ανάγνωση που προκύπτει, αν δεν είναι, όπως συμβαίνει συχνά, μηχανική μεταφορά οχημάτων, έχει εμπλουτιστεί με μια ισχυρή θεωρία γραφής και έχει ενισχυθεί από «έννοιες-κλειδιά» που συγκροτούν και συνέχουν την ερμηνευτική της στρατηγική. Τέτοιες έννοιες, λόγου χάριν, είναι οι: «υπογραφή», «κύριο όνομα», «θάνατος», «επαναφορά», «νόμος», «επιπόνηση», «συμπλήρωμα», «διασφωρά», «υμένας», «ίχνος» κ.λπ.: έννοιες που γίνονται το σημείον της ανάγνωσης καθώς υφάνει τη διαδρομή της έναντι του άλλου κειμένου.

Ο Ντερριντά έγραψε κυρίως για την ποίηση και την πεζογραφία: πιο σποραδικά για το θέατρο. Οι επιλογές του είναι σε μέγιστο βαθμό ενδεικτικές των προτιμήσεών του στη λογοτεχνική γραφή, αφού ουσιαστικά εστιάζονται στον εικοστό αιώνα και, ακόμη πιο συγκεκριμένα, σε κείμενα του ευρωπαϊκού μοντερνισμού, όπως εκείνα των: Βαθιερί, Τζόις, Κάφκα, Μπαταίγ, Μπλανσό, Αρτό, Ζενέ, Σελάν, Γιαμπές, Πονζ, Σοθέρς κ.ά. Βέβαια, οι αναγνώσεις αυτών των λογοτεχνικών κειμένων έχουν με τις αναγνώσεις φιλοσοφικών κειμένων δύο κοινά σημεία: το πρώτο αφορά στην ερμηνευτική μέθοδο που εμμένει στον ίδιο πυρήνα εννοιών και όρων: το δεύτερο αφορά στην υφή της γραφής που παραμένει σταθερά προσανατολισμένη στην αποδομιζουσα ανάπτυξή της.

Κατά κάποιο παράδοξο σχήμα ο Ντερριντά διαβάζει διαφορετικά τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία αλλά με τον ίδιο τρόπο. Οι συγκρίσεις και οι παραλληλισμοί μπορούν να γίνουν ευκολότερα τα τελευταία χρόνια και γιατί τα κεί-

Ο Ντεριντά στο σπίτι του, στο Ris-Orangie

μενα του Ντεριντά για τη λογοτεχνία έχουν γίνει προσιτά σε εξειδικευμένες συγκεντρωτικές εκδόσεις, αλλιά και γιατί ο ίδιος μίλησε, κυρίως σε εκτενείς συνεντεύξεις του, για τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τη σχέση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας. Το ζήτημα είναι σοβαρό και σύνθετο για να το αντιμετωπίσουμε εδώ, γι' αυτό και η πρόθεση του παρόντος κειμένου έχει άλλη στόχευση: να υποδείξει ορισμένα σημεία, με τα οποία ο στοχασμός του Ντεριντά οριοθέτησε το πεδίο ενός δημιουργικού διαλόγου με τις λογοτεχνικές σπουδές.

Ο διάλογος δεν είναι ευκαιριακός ούτε περιθωριακός. Ο Ντεριντά δεν πρέπει να θεωρηθεί φιλόσοφος που σχολιάζει και με τη λογοτεχνία. Ανάμεσα στη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία αρνείται να διαλέξει. Αναγνωρίζει τις διαφορές, αποδέχεται τα ιστορικά δεδομένα κάθε είδους, υποδηλώνει τις θεσμικές αντιστάσεις, αλλιά θα επιχειρήσει συστηματικά να δημιουργήσει έναν καινούριο χώρο γραφής, εντός του οποίου η εγγύτητα και η απόσταση συμμετέχουν στη διαρκή διαπραγμάτευση και ανασύνταξη των ορίων.

Από τη στιγμή που κάθε γραφή εμπεριέχει τη δυνατότητα της επανάληψης (της επανάθεσης του ίχνους της κάθε φορά με άλλους όρους), τίποτε δεν μπορεί να θεωρηθεί εξ ορισμού σταθερό και αμιγές. Στον τόπο αυτής της γραφής κατατίθεται το στοίχημα του ανθρώπου με

το χρόνο. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού του εγχειρήματος είναι ίσως το *Glas*, στο οποίο παρατίθενται αντικριστά ένας λογοτέχνης (Ζενέ) και ένας φιλόσοφος (Χέγκελ) για να διαβαστεί η διαφορά τους σε αυτήν την παράδοση γειονία, όπως τη σκηνοθετεί το διαφορούμενο σχόλιο του Ντεριντά. Η γραφή αυτή υπερασπίζεται τη δυνατότητα ενός «τόπου», στον οποίο κατογράφεται ταυτόχρονα η «μοναδικότητα» και η «γενικότητα» της προσωπικής κατάθεσης, όπως εικονίζεται στη γλώσσα από την αμφισημία της «υπογραφής».

Η συνεισφορά του Ντεριντά στις λογοτεχνικές σπουδές, και ιδιαίτερα στη λογοτεχνική θεωρία και κριτική, έγινε περισσότερο γνωστή από την απήχηση που είχε ο στοχασμός του στην Αμερική κυρίως στις δεκαετίες του '70 και του '80. Το κίνημα, που επικράτησε με τον μετέπειτα δεινοπαθήσαντα όρο «σποδομισμός» ή «αποδόμηση» (deconstruction), προέκυψε από τη συνάντηση της παράδοσης που εξέφραζε εν πολλοίς η αμερικανική νέα κριτική με την ιδιαιτερότητα της ανάγνωσης αλλιά και της γραφής του Ντεριντά. Οι γνωστοί αποδομιστές της «Σχολής του Γέιλ», Τζέφρι Χόρτμαν, Χίλις Μίλερ και Φοί ντε Μαν, αποτέλεσαν τους κύριους αυθητητές του Ντεριντά σε θέματα κριτικής και λογοτεχνίας και συνέβαλαν τα μέγιστα στην ισχυρή παρουσία του αποδομισμού στο ευρύτερο πεδίο των αυθητησεων που φιλοξενούσε η θεωρία της λογοτεχνίας.

Δεν είναι συνεπώς δυνατόν να συζητήσουμε για τον «αποδομοισμό» χωρίς να υπολογίσουμε τη δραστική παρουσία της σκέψης του Ντεριντά. Η αποδομτική ανάγνωση, τουλάχιστον σε αυτή την αρχική και έγκυρη εκδοχή της, εκμεταλλεύεται με θαυμαστή επινοτικότητα τη ριζοσπαστική προσέγγιση των κειμένων που απορρέει από το στοχασμό του Ντεριντά. Εδώ πρέπει να σταθούμε στον Ποή ντε Μαν, γιατί στην περίπτωση του δεν έχουμε μόνον έναν ικανό μεσοβαθνή αθλή και έναν ισάξιο συνομιλητή, που συνδυάζει έξοχα τον ρωμαλέο φιλοσοφικό στοχασμό με τη διεισδυτική πρωτοτυπία της κριτικής σκέψης. Ο Ντεριντά είχε την τύχη να εισέλθει και να καθιερωθεί στο χώρο των λογοτεχνικών σπουδών έχοντας εξασφαλίσει την αποδοχή του από την εgyptική αυθεντία του Ποή ντε Μαν. Ο αποδομοισμός στη θεωρία της λογοτεχνίας δεν θα υπήρχε πιθανώς με τη μορφή που γνωρίζουμε, αν δεν ευδοκίμοισε αυτή η συνάντηση.

Συμπερασματικά: το έργο του Ντεριντά γονιμοποίησε πλήρως την κριτική ανάγνωση και τον φιλολογικό στοχασμό, που είναι γνωστά στις λογοτεχνικές σπουδές υπό την προσωινία «αποδόμηση».

III

Στην παράδοση των λογοτεχνικών σπουδών το ερώτημα «τι είναι λογοτεχνία;» τίθεται αναπόφευκτα. Ακόμη και όταν κάτι τέτοιο δεν γίνεται με άμεσο και σαφή τρόπο, εξαπακούεται ως προϋπόθεση για κάθε προοπτική ερμηνείας. Η συγκεκριμένη μορφή γλωσσικών ενεργημάτων, που συνδέονται με το θεσμικό πλαίσιο της λογοτεχνίας, απαιτεί την προσφυγή στον φιλοσοφικό στοχασμό για να διερευνηθούν οι προϋποθέσεις της χρήσης τους. Ο Ντεριντά ασχολήθηκε επιμελώς με το συνδετικό «είναι» του ερωτήματος και υπέδειξε τη βαθύτατη εξάρτησή του από την παράδοση της δυτικής μεταφυσικής. Με τον τρόπο αυτό δεν επεδίωξε να αποκαθάρει τον όρο από τις ιστορικές δεσμεύσεις του, αλλά να τον τοποθετήσει σε ένα συγκεκριμένο όπου ανατρέπονται για να επανασυντεθούν τα δεδομένα της θεσμικότητάς του.

Για τον κριτικό και τον θεωρητικό της λογοτεχνίας, όπως και για το φιλόλογο, η αναμέτρηση με το ερώτημα συνδέεται άμεσα με το ιστορικό περιεχόμενο και την κοινωνική διάσταση του αντικειμένου του. Καμιά επιμέρους ενασχόληση με το λόγο της λογοτεχνίας δεν μπορεί να ισχυριστεί αφελώς ότι το ζήτημα του ορισμού δεν την αφορά. Ακόμη και όταν η απόρριψη είναι πλήρης και η σιωπή ασήκωτη, καμιά προσέγγιση της λογοτεχνίας δεν είναι «αθώα» ως προς τη συγκεκριμένη εξάρτηση. Πίσω της

δρουν αδιάκοπα πεποιθήσεις, κριτήρια και μεθοδολογικές αρχές. Συνεπώς, η όσκηση της ανάγνωσης στο πεδίο της λογοτεχνίας αποδίδει περισσότερο όταν οι γενικές προϋποθέσεις της γίνονται αντικείμενο θεωρητικού στοχασμού.

Αναμφίβοτα η θεώρηση του Ντεριντά δεν συνιστά μονόδρομο: υπάρχουν και άλλες σημαντικές διαδρομές για να προσπελάσει κανείς τη λογοτεχνία. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν μειώνει την πρωτοτυπία της και το δυναμισμό της. Για να την κατανοήσουμε, πρέπει πρώτα να απαλλοθούμε από ορισμένες περιέργες παρανοήσεις που τείνουν να εμπειδωθούν: ο Ντεριντά δεν ισχυρίζεται ποτέ ότι όλες οι αναγνώσεις είναι δυνατές ή ότι όλες οι ερμηνείες είναι ισοτίμες· αντίθετα αποδέχεται την επιδραση των συμβάσεων στην κριτική προσέγγιση και αναγνωρίζει τον προσδιοριστικό ρόλο που παίζει η ιστορικότητα του αντικειμένου στην εκάστοτε θεσμική υποστασιοποίησή του.

Το ίδιο ισχύει και με τη σχέση της λογοτεχνίας προς το πραγματικό. Ο Ντεριντά δεν αμφισβητεί τη σχέση (κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι θα αποδεχόταν την ύπαρξη νοήματος χωρίς αναφορικότητα), αλλά ελέγχει την απολυτότητά της. Γι' αυτό ισχυρίζεται ότι η λογοτεχνία, την ίδια στιγμή που εκδέχεται το πραγματικό, υπονομεύει τη μονοηθικότητα των δεδομένων του, κατά τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί με τις συμβάσεις του θεσμού, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει να τις ανατρέψει:

«Είναι ένας τόπος θεσμικός αθλή και ακηδεμόνευτος, ένας θεσμικός τόπος όπου επιτρέπεται να αμφισβητείς, εν πάση περιπτώσει να θέτεις υπό αίρεση, σήκωτο το θεσμό. Βέβαια ένας αντιθεσμικός θεσμός μπορεί να είναι ανατρεπτικός ή συντηρητικός».⁵

Η λογοτεχνία είναι ο τόπος όπου τα πράγματα τίθενται για να αναγνωριστούν και να ανααιρεθούν, υπηρετεί τη χρησιμότητα ενώ η ίδια είναι άχρηστη· η πρόταση «η λογοτεχνία είναι» δρα σαν απάντηση σε ένα ερώτημα που κάθε φορά αυτοκαταργείται και επανατίθεται, σαν μορφή σε ένα νόημα που αναβάλλεται ή τίθεται υπό ερώτηση: η λογοτεχνία είναι «νόμος που σψηφά ή αναιρεί το νόμο... θεσμός που τείνει να καταλύσει το θεσμό»⁶. Για τον Ντεριντά ο ορισμός της λογοτεχνίας είναι ο μόνιμος τόπος ενός προβλήματος που μας βάζει σε μπελιάδες. Η εμπειρία αυτής της κατάστασης δεν επιδέχεται εύκολες απαντήσεις, μοιάζει με την εμπειρία που συνδέεται με τον ορισμό της *αλήθειας* και με την ουσία της *γλώσσας*. Δεν μπορούμε άθλωσε να διαχωρίσουμε το ερώτημα για τον ορισμό της λογοτεχνίας από το ερώτημα για τον ορισμό της ίδιας της έννοιας «ουσία».

Ο προβληματισμός του Ντεριντά για τη «λογοτεχνία» μπορεί να είναι περιήλικος και διαφορούμενος, δεν είναι όμως ούτε αυθαίρετος ούτε άηχος. Αυτό που ορίζει ως εμπειρία της λογοτεχνίας προϋποθέτει έναν κοινωνικό χώρο όπου συναντώνται η μοναδικότητα της γραφής με το λόγο της ιστορίας και τη δύναμη του θεσμού. Στη διαπραγμάτευση αυτής της εμπειρίας, επομένως, εμπλέκονται αναγκαστικά ζητήματα εξουσίας, ηθικής, ιδεολογίας και οικονομίας, με όλη τη δύναμη να τίθεται άμεσα το ζήτημα του νοήματος, καθόσον η λογοτεχνική γλώσσα αποπειράται τις υπερβάσεις της, χωρίς ποτέ να χάνει την εξάρτησή της από το πραγματικό. Η αποδοχή αυτών των δεδομένων από τον Ντεριντά δεν είναι φυσικά αυτοσκοπός, αλλά αποτελεί μέρος μιας στρατηγικής που αποσκοπεί στην επαναξιολόγησή τους.

Η απαξίωση του Ντεριντά γίνεται συχνά με το επιχείρημα ότι όλα γι' αυτόν είναι «κείμενο», ότι δεν υπάρχει τίποτε πέραν του κειμένου. Μάταια ο ίδιος προσπάθησε να εξηγήσει ότι δεν νοείται αδιαμεσοθάβητη πραγματικότητα και ότι το κείμενο δεν είναι παρά η γλώσσα του πραγματικού, δηλαδή η γλώσσα της *διαφοράς*. Οι αντίπαλοί του συνέχισαν αδιάφοροι να τον εγκαλούν για φορμαλισμό, αμοραλισμό, παραλογισμό και έλλειψη πολιτικής ευαισθησίας. Η υποτιθέμενη εμμονή στο κείμενο θεωρήθηκε σαν απόδειξη ότι ο Ντεριντά ενδιαφέρεται αποκλειστικά για ένα σοφιστικό παιχνίδι με τις λέξεις, ότι δεν είναι παρά ένας τσαρλατάνος της γραφής. Ο ίδιος ωστόσο επιμένει να διευκρινίζει:

«Αυτό που ονομάζω "κείμενο" προϋποθέτει όλες τις δομές που ονομάζονται "πραγματικές", "οικονομικές", "ιστορικές", κοινωνικο-θεσμικές, εν συντομία: όλες τις πιθανές αναφορές. Ένας άλλος τρόπος να θυμηθούμε ακόμη μια φορά ότι "δεν υπάρχει τίποτε πέραν του κειμένου". Αυτό δεν σημαίνει ότι όλες οι αναφορές ακυρώνονται, απαλείφονται ή περικλείονται σε ένα βιβλίο... Αλλά όντως σημαίνει ότι κάθε αναφορά, όλη η πραγματικότητα έχει τη δομή ενός διαφορικού ίχνους και ότι δεν μπορεί κανείς να αναφέρεται στο "πραγματικό" παρά μόνον με τον τρόπο μιας ερμηνευτικής εμπειρίας».⁷

Το λογοτεχνικό κείμενο για τον Ντεριντά απαιτεί αυτό που τόσο εύστοχα ο ντε Μαν ονόμασε «αλληγορία ανάγνωσης». Ο πιο υπεύθυνος τρόπος να ανταποκριθεί κανείς στη μοναδικότητα του λογοτεχνικού κειμένου

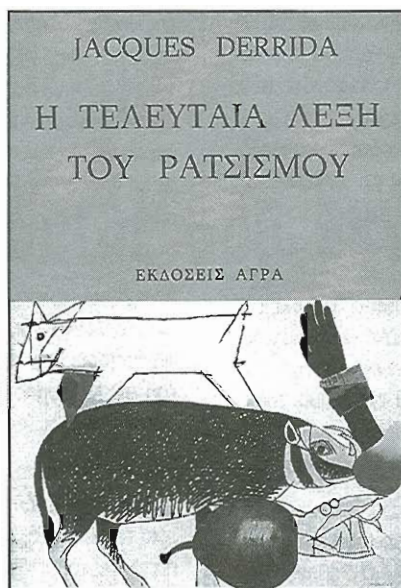
είναι με την καλλιέργεια της μοναδικότητας του δικού του κειμένου. Ανέναντι στις αλληγορίες της λογοτεχνίας η κριτική στήνει τις αλληγορίες της ανάγνωσης. Σε αυτή τη διαδικασία το κείμενο τίθεται ως μία απροσδιόριστη δυνατότητα που έχει εγγράψει εντός του τη μοναδικότητα στη γλώσσα του κοινού λόγου, της διαρκούς επαναφοράς, της αποσπασματικότητας και της συμμετοχής. Το κείμενο είναι ο τόπος όπου συντελείται αυτό το παράδοξο.

Παρ' όλα αυτά ο Ντεριντά δεν φτάνει ποτέ στον ορισμό της «ουσίας» της λογοτεχνίας. Δεν πιστεύει ότι κάτι τέτοιο είναι εφικτό, γιατί κανένα κείμενο δεν

διαθέτει κάποια ιδιότητα ή κάποιο περιεχόμενο που να το καθιστά κατ' ανάγκην λογοτεχνικό. Επομένως δεν υπάρχει τρόπος να εντοπίσουμε τη «λογοτεχνικότητα» και να εγγυηθούμε το νόμο της παρουσίας της. Η λογοτεχνία είναι μια θεσμική λειτουργία και μια προθεσιακή εμπειρία, ένα σταυροδρόμι όπου συντελείται η συνάντηση ανάγνωσης και γραφής.

Ανέναντι στο αίνιγμα της λογοτεχνίας, απέναντι σε αυτήν τη συνεύρεση της μοναδικότητας με την καθολικότητα ο Ντεριντά μάς προτείνει απολαυστικές αλληγορίες. Ανέναντι στο ζεύγμα «φιλοσοφία-λογοτεχνία» παραμένει αναποφάσιτος, μετέωρος στα όρια της γραφής εν γένει:

«Ακόμη τώρα, και πολύ πιο απελπισμένα από ποτέ, ονειρεύομαι μια γραφή που δεν θα είναι φιλοσοφία ή λογοτεχνία, μήτε καν μολυσμένη από το ένα ή το άλλο, αλλά εντούτοις θα διατηρεί ακόμη... τη μνήμη της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας. Δεν είμαι ο μόνος που έχει αυτό το όνειρο, το όνειρο ενός νέου θεσμού για την ακρίβεια, ενός θεσμού χωρίς προηγούμενο... Θα πείτε, πολύ σωστά, ότι αυτό είναι το όνειρο κάθε λογοτεχνικού έργου. Κάθε λογοτεχνικό έργο "προδίδει" το όνειρο για έναν νέο θεσμό της λογοτεχνίας...».⁸

Για την ελληνική πραγματικότητα θα λέγαμε ότι ο Ντερνιτά παραμένει ασφαλώς ένα όνομα του συρμού. Όπως ακριβώς και η θεωρία της αποδόμησης. Κάτι μεταξύ ανεκδοτολογίας και σκανδαλολογίας. Ανάμεσα στην κοσμική απήχηση και τον πολιτισμικό διάλογο υπάρχει μέγα χάσμα. Η ίδια αναντιστοιχία είναι προφανής και στις λογοτεχνικές σπουδές. Ο Ντερνιτά και η αποδόμηση υπήρξαν συχνά στόχοι βεβιασμένων αρνήσεων και αστοιχειώτων επιθέσεων, αλλιά πολύ σπάνια η απόρριψη τεκμηριώθηκε με αναλύσεις κειμένων ή συστηματικές θεωρητικές μελέτες. Από την ελληνική πανεπιστημιακή φιλολογία και από τη λογοτεχνική κριτική τα δύο ονόματα χρησιμοποιήθηκαν συνήθως σαν εύχρηστη συνεκδοχή για την καταδίκη του θεωρητικού λόγου στις λογοτεχνικές σπουδές και για την υπεράσπιση ενός πολιτισμικού status quo, του οποίου η ιδεολογική και πολιτική σταθερότητα υπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντά τους.

Αναμφισβήτητο τόσο η απουσία όσο και η απόρριψη μιας θεωρητικής προσέγγισης είναι φαινόμενα θεμιτά και συνήθη στην πνευματική ζωή ενός τόπου. Ο διάλογος ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες και πολιτισμούς δεν επιβάλλεται με διαταγές ούτε ακοηθουθεί δεδομένες διαδικασίες. Το πρόβλημα με τον Ντερνιτά ωστόσο έγκειται στο γεγονός ότι η παρουσία του ονόματός του δεν αντιπροσωπεύει, όπως σε άλλες χώρες, τη θετική ή αρνητική έκβαση της αναμέτρησης με το έργο του. Κάτι τέτοιο δεν έγινε ποτέ στην Ελλάδα. Υπό την έννοια αυτή παραμένει άγνωστος. Υπάρχουν βέβαια οι μεταφράσεις του έργου του, πράγμα που μπορεί να δηλώνει συγκεκριμένη απήχηση στον ευρύτερο πνευματικό χώρο. Η απήχηση ωστόσο αυτή δεν έχει το αντίστοιχό της, δηλαδή την αναγνωρίσιμη βεβαιότητα που εγγυώνται μόνον τα συστηματικά κείμενα, στο χώρο της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας.

Θα μπορούσε η συζήτηση να σταματήσει εδώ. Η Ελλάδα είναι μια χώρα που επέλεξε να συνομιλήσει με άλλους στοχαστές και να συζητήσει άλλα προβλήματα. Ο Ντερνιτά δεν την αφορά. Κάτι τέτοιο όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Όσοι εντυφούν ή περιδιαβάζουν στη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία, γνωρίζουν ότι γράφουν μετά τον Ντερνιτά, όπως γνωρίζουν ότι, παρά τις ηυσοσλήξες αντιδράσεις, γράφουν μετά την αποδόμηση. Τι αποδεικνύουν λοιπόν τα κοίτικα μισόλογα, τα ευκαιριακά υπονοούμενα, η συγκαταβατική σιωπή και η αδυναμία των επιχειρημάτων; Καταρχάς δύο πράγματα: αβυσσαλέο ά-

γνοια και τυφλή εμπάθεια. Γι' αυτό τα κείμενα θεωρούνται περιττά και η συστηματική προσέγγιση ακρείαστη.

Το φαινόμενο έχει και τη λαογραφική του πλευρά που εξεικονίζει διαυγέστατα τον αντιφατικό μηχανισμό του. Η Μαριορή και ο φερετζές της προσκομίζονται, με το παροιμιακό κλείσιμο του ματιού, για να καταδειχθεί η περιττή πολυτέλεια του πράγματος. Σε μια χώρα όπου όλα σχεδόν εισάγονται, και μάλιστα χωρίς κανέναν έλεγχο χρήσης και χρησιμότητας, επιλέγεται κατ' εξαίρεση ένα όνομα για να συνωνυμώσει με το περιττό, με το άχρηστο, με το επιδεικτικό. Η σύνδεση του Ντερνιτά με τη Μαριορή έχει πράγματι ενδιαφέρον (και όχι μόνο ρητορικό) για τις σκοταμοχίες της τελευταίας.

Ας βάλουμε όμως τα ονόματα κατά μέρος. Αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η υπεράσπιση τους αλλιά η αποκάλυψη της παθολογίας στην οποία παραπέμπουν. Τα σκέρτσα της Μαριορής είναι γνωστά και κουραστικά. Μαρτυρούν όμως μιαν αλήθεια:

Όσο η λογοτεχνία, η φιλολογία και η κριτική θα συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν τα θεωρητικά ζητήματα με τέτοια τεχνάσματα, δηλαδή όσο θα αντιστέκονται στις απαιτήσεις του στοχασμού, τόσο θα ενδίδουν περισσότερο στα σκέρτσα της Μαριορής, τόσο θα συγκαλύπτουν τη δίψη εξουσίας με κοασμούς περί ξενοθατρίας και μόδας. Όσοι αντίθετα μοιράζονται το όνειρο του Ντερνιτά για μιαν άπορη εγκατάσταση στα όρια της γραφής, ελπίζουν σε μια λογοτεχνία όπου στοχασμός και απόθλαση θα συνοικούν στο λόγο του κειμένου. □

Σημειώσεις

1. M. Heidegger, *Τι Είναι η Φιλοσοφία* (μτφρ. Β. Μπιτωρώνης), Αθήνα: Άγρα, 1986, σ. 75.
2. Αυτόθι, σ. 259.
3. P. Ricoeur, *Η Ζωντανή Μεταφορά* (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης), Αθήνα: Κριτική, 1996, σ. 590.
4. Πολύ χρήσιμη υπό την έννοια αυτή είναι μια συγκεντρωτική έκδοση, στα αγγλικά, κειμένων του Ντερνιτά που αναφέρονται σε λογοτεχνικά θέματα. Τον τόμο, που φέρει τον τίτλο *Acts of Literature* (London: Routledge, 1992), επιμελήθηκε ο Derek Attridge. Εκτός από τα μεταφρασμένα κείμενα και την πολύ κατατοπιστική εισαγωγή του επιμελητή, ο τόμος περιέχει και διαφωτιστική συνέντευξη με τον Ντερνιτά στην οποία τίθενται σημαντικά ζητήματα που αφορούν στη σχέση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας.
5. Αυτόθι, σ. 58.
6. Αυτόθι, σ. 36.
7. Αυτόθι, σ. 16.
8. Αυτόθι, σ. 73.

Διαβάζω

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 397
ΙΟΥΝΙΟΣ 1999
ΔΡΧ. 1.800

ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΔΟΘΕΙΣΗΣ

Έλληνες και Βαλκάνιοι

ΞΕΝΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ο ψυχρός πόλεμος στο προσκήνιο
Πόλεμος και φιλελευθερισμός

ΡΕΠΟΡΤΑΖ

Μετάφραση
σε Εκδόσεις
και Βιβλιοπωλεία

ΖΑΚ ΝΤΕΡΙΝΤΑ